

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๗
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พระองค์เจ้าवासกรี)
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ภูมิลำเนาเดิม	พระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช กับเจ้าจอมมารดาจ้อย
วันประสูติ	วันเสาร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนอ้าย ปีกอ โทศก จ.ศ. ๑๑๕๒ ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ ในรัชกาลที่ ๑
วันสถาปนา	วันศุกร์ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุน ตริศก จ.ศ. ๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชกาลที่ ๔
วันสิ้นพระชนม์	วันศุกร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนอ้าย ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ ในรัชกาลที่ ๔
พระชนมายุ	๖๓ พรรษา กับ ๔ วัน
ทรงดำรงตำแหน่ง	
สมเด็จพระสังฆราช	๑ ปี ๔ เดือน

พระประวัติเบื้องต้น

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงมีพระนามเดิมว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าवासกรี ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๒๘ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ และเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เดียวในเจ้าจอมมารดาจ้อย (บุตรของพระยาราชเศรษฐี ซึ่งมีตำแหน่งบังคับบัญชาชาวจีนในเมืองไทย และเป็นตำแหน่งนายอากรอันมั่งคั่ง) ประสูติเมื่อวันเสาร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนอ้าย ปีกอ โทศก จ.ศ. ๑๑๕๒ ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓

ทรงผนวช

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าवासกรี ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อพระชนมายุ ๑๒ พรรษา เมื่อวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ ปีกอ จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๖๔ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๔๕ โดยทรงผนวชเป็นทางนาค ในคราวที่สมเด็จพระอนุรักษเทวเสวี กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (กรมพระราชวังหลัง) พระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (สุข) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อทรงผนวชแล้ว เสด็จไปประทับ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงศึกษาอยู่

ในสำนักของสมเด็จพระพนรัตน์ ผู้เป็นอธิบดีสงฆ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามในขณะนั้น ทรงผนวชเป็นสามเณรอยู่ตลอดจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พ.ศ. ๒๓๕๒

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทยและภาษาบาลีตลอดทั้งวิธีลงยันต์เลขไสยในสำนักสมเด็จพระพนรัตน์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางอักษรสมัยและเวทมนตร์ยิ่งนัก โดยเฉพาะภาษาบาลีนั้น สมเด็จพระพนรัตน์รอบรู้แตกฉานมาก ได้รจนาหนังสือเป็นภาษาบาลีหรือภาษามครไไว้ ๓ เรื่อง คือ สังคีตยวงส์ พงสาวดารการสังคายนา ๑ จุลยพุทธการวงส์ พงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ๑ มหาพุทธการวงส์ พงสาวดารมอญเรื่องราชาธิราช ๑ กล่าวกันว่า ดำรับตำราพิชัยสงครามและพระคัมภีร์ต่าง ๆ สมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งอยู่กับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว ก็ตกมาอยู่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามนี้ด้วย ฉะนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส คงจักได้ทรงศึกษาเล่าเรียนตำราต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้ จึงได้ทรงมีพระปรีชาสามารถทั้งทางด้านคติโลกและศีลธรรม ดังเป็นที่ประจักษ์จากผลงานอันเป็นบทพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ มากมาย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เมื่อราวปีมะแม ตรีศก จ.ศ. ๑๑๗๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (ศุข) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ และสมเด็จพระพนรัตน์ พระอาจารย์ของพระองค์ ทรงเป็นพระกรรมวาจาจารย์ ทรงได้พระสมณฉายาว่า “สุวณฺณรํสี” เมื่อทรงผนวชแล้ว เสด็จประทับ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามสืบมา

อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม รูปที่ ๒

เมื่อทรงผนวชเป็นภิกษุได้ ๓ พรรษา ในระหว่างพรรษาที่ ๔ นั้น สมเด็จพระพนรัตน์ อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ถึงมรณภาพ ครั้นเมื่อออกพรรษาแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จฯ ไปถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จึงได้ทรงแต่งตั้งให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าवासกรีเป็นพระราชาคณะและอธิบดีสงฆ์ ครองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๗ นับเป็นอธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามรูปที่ ๒

ทรงเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงส์

ต่อมาทรงได้รับโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงส์ เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนั้น ทรงเป็นพระอาจารย์ของเจ้านายในพระราชวงศ์หลายพระองค์ เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าหญิงจุฬาลงกรณ์ กรมหมื่นไกรสรวิชิต กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ เป็นต้น

ทรงเป็นเจ้าคณะกลาง

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้รวมวัดทั้งปวงในกรุงเทพฯ และธนบุรี จำนวน ๖๑ วัด จัดขึ้นเป็นคณะกลางอีกคณะหนึ่ง แล้วโปรดเกล้าฯ สถาปนากรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุทนต์ขัตติยวงศ์ ให้ดำรงสมณศักดิ์เสมอเจ้าคณะรอง และทรงตั้งเป็นเจ้าคณะกลางบังคับบัญชาวัดทั้งปวงในกรุงเทพฯ จนตลอดรัชกาลที่ ๓

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ แล้ว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ขึ้นเป็นกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส ศรีสุทนต์ขัตติยวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และโปรดให้จัดตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษกขึ้น ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีทั้งพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์คล้ายกับพระราชพิธีบรรราชาภิเษก เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ ปีกุน ตรีศก จ.ศ. ๑๒๑๑ ตรงกับวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๔ เป็นพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติการณ์ของคณะสงฆ์ไทย และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส ทรงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์แรกที่ทรงได้รับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นสมเด็จพระสังฆราช

พระเกียรติคุณ

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวาสุกรี เป็นพระราชาคณะครองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม นั้น ถือเป็นการเริ่มธรรมเนียมอย่างใหม่ขึ้น ในทางการปกครองคณะสงฆ์คือ เจ้านายทรงรับสมณศักดิ์ นับเป็นเหตุการณ์สำคัญครั้งหนึ่งในคณะสงฆ์ไทย เพราะก่อให้เกิดผลดีตามมาในภายหลังแก่คณะสงฆ์และชาติบ้านเมืองเป็นอเนกประการ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ไม่เคยปรากฏว่ามีเจ้านายพระองค์ใดที่ทรงผนวชได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ หรือมีตำแหน่งหน้าที่ทางการคณะสงฆ์เลย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงริเริ่มประเพณีนี้ขึ้นเป็นครั้งแรก และสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส ทรงเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงสมณศักดิ์ และดำรงตำแหน่งทางการคณะสงฆ์ นับแต่นั้นมาเจ้านายที่ทรงผนวชอยู่ก็ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ และดำรงตำแหน่งหน้าที่ทางการคณะสงฆ์ที่สำคัญ ๆ ต่อเนื่องกันมาอีกหลายพระองค์

พระอัจฉริยภาพ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส นอกจากจะทรงพระปรีชาญาณเป็นนักปราชญ์ ในทางพระพุทธศาสนา ราชศาสตร์ แบบอย่างโบราณราชประเพณีต่าง ๆ ตลอดจนทรงรอบรู้ในทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ภาษามคธ ภาษาขอม และภาษาไทยเป็นอย่างดีแล้วยังทรงรอบรู้ในทาง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน อย่างลึกซึ้งอีกด้วย ทรงเป็นกวีที่เยี่ยมยอดในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทรงพระปรีชาสามารถในการใช้ภาษาได้อย่างไพเราะเพราะพริ้ง และทรงเป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบ

ในการนิพนธ์หนังสือ พระองค์ได้ทรงสร้างสมวรรณกรรมของชาติไว้มากมาย ได้ทรงพระนิพนธ์เรื่อง พระปฐมโพธิกถา ร่ายยาวมหาเวชสันดรชาดก หรือร่ายยาวมหาชาติ ที่ถือกันว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นเอก ทางพระพุทธศาสนาในยุคกรุงรัตนโกสินทร์

ในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ได้ทรงพระนิพนธ์ เรื่องต่าง ๆ ไว้มาก เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย พระราชพงศาวดารฉบับความสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เทศนาพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบทพระนิพนธ์ประเภทบทกวีเบ็ดเตล็ดอีกมาก ซึ่งล้วนเป็นผลงานชิ้นเอกทางวรรณกรรมไทย ทั้งนี้ ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ในทางนิพนธ์หนังสือ ทั้งในทางพระพุทธศาสนาและวรรณคดีทั่วไป ทั้งที่เป็น ร้อยแก้วและร้อยกรอง ทรงเริ่มงานนิพนธ์มาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๔ อาจกล่าวได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นระยะเวลาที่พระองค์ทรงพระนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ไว้มากที่สุด จึงนับได้ว่า พระองค์ทรงเป็นรัตนกวีของไทย

ในทางพุทธศิลป์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ทรงคิดแบบพระพุทธรูป ปางต่างๆ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยทรงเลือกพุทธอิริยาบถต่าง ๆ จาก พุทธประวัติเป็นจำนวน ๓๑ ปาง เริ่มตั้งแต่ปางบำเพ็ญทุกรกิริยา จนถึงปางพระห้ามมาร ซึ่งพระพุทธรูป ปางต่าง ๆ เหล่านี้ ได้เป็นต้นแบบพระปางสมัยรัตนโกสินทร์สืบมา

พ.ศ. ๒๕๓๓ ในโอกาสครบ ๒๐๐ ปี วันคล้ายวันประสูติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ ประกาศพระเกียรติคุณให้เป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๓ ซึ่งนับเป็นพระสงฆ์รูปแรกที่ได้รับถวายเกียรตินี้

พระอวสานกาล

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงได้รับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นที่ สมเด็จพระสังฆราชขึ้น ทรงมีพระชนมายุ ๖๑ พรรษา พระสุขภาพไม่สู้แข็งแรงนัก ทรงประชวรด้วย พระโรคชรา ทรงดำรงพระชนม์อยู่ในรัชกาลที่ ๔ เพียง ๒ ปี ก็สิ้นพระชนม์ เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนอ้าย ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๖ เวลา ๑๕.๐๐ น. สิริพระชนมายุได้ ๖๓ พรรษา กับ ๔ วัน ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเป็นเวลา ๑ ปี ๔ เดือน

เมื่อพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวงแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐานไว้ที่ตำหนักวาสุกรี วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และโปรดให้มีตำแหน่งพระครูฐานานุกรมประจำสำหรับรักษาพระอัฐิ ถึงเวลาเข้าพรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปถวายพุ่มสักการะพระอัฐิทุกปี และถึงวันเสด็จฯ ถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระอัฐิไป ประดิษฐานในพระอุโบสถ ทรงสักการบูชาแล้วทอดผ้าไตร ๑๐ ไตร พระสงฆ์สดับปกรณ์ เป็นพระราชประเพณีตลอดมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ จนถึงรัชกาลปัจจุบัน

หลังจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีได้โปรดสถาปนาพระเถระรูปใดเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล ในรัชกาลที่ ๔ จึงมีสมเด็จพระสังฆราชเพียงพระองค์เดียว คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชจึงว่างอยู่ตลอดจนรัชกาลที่ ๔ เป็นเวลา ๑๕ ปี เหตุที่ไม่ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชนั้น คงเป็นเพราะไม่มีพระเถระรูปใด อยู่ในฐานะที่จะทรงสถาปนาตามหลักเกณฑ์ได้

สถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าตำแหน่งพระมหาสังฆปริณายก ประธานาธิบดีแห่งสังฆมณฑล ซึ่งมีสมณศักดิ์ว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ นั้น มีนามอย่างสัจจะว่า “สมเด็จพระสังฆราช” เป็นประเพณีสืบมา ส่วนพระบรมราชวงศ์ผู้ได้รับมหาสมณุตมาภิเษก ดำรงสมณศักดิ์ในตำแหน่งพระมหาสังฆปริณายกหาได้เรียกว่า สมเด็จพระสังฆราช ไม่ยอมเรียกพระนามไปตามพระอิสริยยศแห่งพระบรมราชวงศ์ ไม่ปรากฏพระเกียรติยศในทางสมณศักดิ์ จึงได้ทรงพระราชดำริพระนามสำหรับเรียกพระบรมราชวงศ์ผู้ดำรงสมณศักดิ์ในตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ขึ้นใหม่ว่า “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า” และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเปลี่ยนคำนำพระนาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ ซึ่งทรงดำรงสมณศักดิ์ในตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชอยู่ในขณะนั้น เป็น “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” เป็นพระองค์แรก พระนามว่า “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า” จึงได้มีขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยนี้

พร้อมกันนี้ได้ทรงโปรดเกล้าฯ สถาปนาเปลี่ยนคำนำพระนาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ซึ่งทรงดำรงสมณศักดิ์ในตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชในอดีต เป็น “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า” ด้วยเช่นเดียวกัน